

Alfred Schneider

ŠTO POSLIJE SMRTI?*

Što nas čeka poslije smrti — to je praiskonsko pitanje svakog čovjeka. Nije to jedino pitanje. U našem životu sve vrvi od upitnika. Stalno tražimo rješenja i odgovore. Ali u tome ima malo bitnoga. Uglavnom se radi o sitnim zadovoljenjima. Kakvi god bili odgovori, ništa se važno ne događa niti mijenja. O njima ne ovisi naša životna sreća.

Drukčije je s pitanjem što nas čeka poslije smrti. Toga se pitanja ne možemo odreći — i ne možemo ga ušutkati. Katkada to pokušavamo, potiskujemo ga, nastojimo ga zaboraviti, gurnuti na rub života. Sami sebe uvjeravamo da nema smisla njime se baviti — ono nas smeta, sapinje nam polet, oduzima snage pri svladavanju ovozemnih dužnosti. Borimo se svjesno ili podsvjesno protiv ovog problema, ali — uvijek iznova moramo položiti oružje. Uzalud gušimo elementarnu potrebu svojega bića. O tome što se s nama događa u času smrti, što nas čeka poslije nje, ovisi naš stav prema životu, ovisi smisao našega života. Zbog toga smo dužni pozabaviti se tim pitanjem.

To potvrđuju bezbrojni pokušaji kroz povijest, a osobito u ovo naše vrijeme — pokušaji da se zaviri u svijet onkraj groba. Smrt i njezin upitnik ne nestaju s naslova ozbiljne i manje ozbiljne literature. Sjetimo se nekih bestselera te vrste: »Život poslije života«, »Tik do smrti«, »Razgovor s umirućima« itd. Među tim djelima ima zanimljivih traženja nošenih iskrenom težnjom za svjetlom i istinom ili pak običnom znatiželjom. Rezultat je na kraju uvijek isti: ti nam pokušaji ne mogu odgovoriti na pitanje što dolazi poslije smrti, i to zato što svi ostaju ovdje, s ove strane. Nitko od onih ponovno oživljenih, što ih opisuje liječnik Moodev, nije bio preko. Malo su se više približili vratima no što se inače zbiva tijekom svagdašnjeg života, doživjeli su malo intenzivniju slutnju onostranog svi-

* Predavanje održano 4. travnja 1984. na Tribini Filozofsko-teološkog instituta D. I. u Zagrebu, Palmotićeva 31.

jeta, ali nisu bili tamo, pa nam o njemu i ne mogu pričati. Ne treba ni spominjati pokušaje s pomoću magije u bilo kojem obliku, spiritizma i sličnog da se nasilno ugrabi odgovor o stanju poslije smrti. Oni su ne samo jalovi nego i katastrofalni jer čovjeku oduzimaju sposobnost da živi i umire u vezi s Bogom i da od njega prima odgovor i svjetlo. Svijet onkraj smrti Božje je područje. Čovjek u nj ne može silom prodrijeti, može ga samo primiti kao dar.

Znači li to da na naše pitanje nema odgovora? Jedno je sigurno: nema odgovora izvan vjere. Što se u času smrti događa s mojom osobnošću, s mojom savješću, s mojim ja, kamo zapravo odlazim — o tome izvan vjere ne možemo uopće raspravljati. To odmah na početku želim jasno i nedvosmisleno naglasiti. Kad govorim o tome što se događa u času smrti, tada se ne služim informacijama koje mi pružaju prirodne znanosti, istraživanjima medicine, psihologije, parapsihologije, filozofije ili bilo kojeg područja ljudske mudrosti, nego govorim kao čovjek koji vjeruje i o svojoj vjeri razmišlja, tj. kao teolog. Govorim kao onaj koji sluša Božju riječ i od nje prima odgovor te ga nastoji s drugima podijeliti.

Kako vjera odgovara na ovo pitanje? Nemojmo se razočarati. Vjera — ili točnije Božja objava, koju vjerom prihvaćamo — o tome govori vrlo malo. Kao da mimoilazi to pitanje. Ima u tome duboke spasopovijesne logike koja nas zbunjuje. Kako da to shvatimo? Sveto pismo, osobito Novi zavjet, često govori o vječnom životu. Sjetimo se Ivanova Evanđelja: »tko vjeruje ima život vječni« (6,47), »tko bude jeo od ovog kruha, živjet će uvijek« (6,51). Ove se izreke stalno ponavljaju. Ali, ako ih malo bolje promotrimo, vidjet ćemo da ne govore o tome kako vječni život izgleda, nego kako se u nj dolazi. Toga se načela drži čitavo Sv. pismo. **Nigdje** ono ne ugađa našoj znatiželji nego nam pokazuje put u život. Život sam ostaje u tami vjere. Sv. pismo zadovoljava se time da ga nazove jednostavno Život, život vječni. Kad sv. Pavao veli da oko nije vidjelo ni uho nije čulo, ni u srce nije ušlo što je Bog pripremio onima koji ga ljube (v. 1 Kor 2,9), tada u srcima svojih čitatelja želi raspaliti radosnu nadu u ta vječna dobra; dobra, međutim, ne opisuje. Ima, doduše, u nekim knjigama Sv. pisma, npr. u starozavjetnih proroka i u Otkrivenju sv. Ivana bujnih opisa Novog neba i Nove zemlje. Ali to su samo slike posuđene iz ovozemaljske stvarnosti, a svrha im je ista: utješiti, ohrabriti, pokrenuti, a ne informirati. To nisu reportaže koje bi zadovoljile našu znatiželju nego poruke koje hrane našu vjeru.

Ovim riječima završavamo uvod. Na pitanje što nas čeka poslije smrti, ili točnije, što se s nama zbiva u trenutku smrti nema odgovora izvan vjere. Vjera ne govori mnogo, ali ipak daje odgovor. Odgovor vjere nije sažet u ovoj ili onoj izreci Božje objave nego je razasut čitavom njezinom širinom. Premda prividno oskudan, tako je velik i sjajan da ne samo našu smrt nego i čitav život obasjava svjetlom, ispunjava sigurnošću i smislom. Kako izgleda taj odgovor? Sažmimo ga u pet izreka.

*Prva izreka: u času smrti konačno ćemo
i zauvijek susresti Boga*

Što to znači susresti Boga? O tome imamo početno iskustvo. Mi već ovdje na Zemlji na različite načine susrećemo Boga. Susrećemo ga onda kad ga izričito tražimo: u molitvi, u sakramentima, u službi Božjoj, u slušanju i čitanju Božje riječi — jednom riječi, na svim onim putovima koje je on sam odredio za susret s njim. Pri tome smo katkada svjesni njegove blizine, čini nam se da ga doživljavamo prisutna, imamo iskustva vjere. Ali katkada je susret s Bogom sav zavijen u osjećaj nesigurnosti i njegove daljine. Tada ga doživljavamo samo kroz muku traženja. I to traženje susret je s njim. Bog je prisutan u tom traženju.

Susrećemo ga i u trenucima u kojima je taj susret manje osvješten: u tihom služenju, u djelima ljubavi što ih dajemo ili primamo, u svakom istinskom činu dobrote i žrtve. Susrećemo ga i u razgovoru s onima koje volimo. Kad se dva srca sastanu i uranjaju jedno u drugo, tada je Bog tajanstveni sadržaj njihova susreta. Jednom riječi: sve što je u našim ovomezemnim događajima i susretima izvorno i lijepo održava Božju prisutnost. Bog je sam u svojim djelima, u zrakama koje od njega izlaze. Susret s njime sadržaj je našeg života.

Ali je on i muka našeg života. Jer Bog u svim tim susretima ostaje skriven i neuhvatljiv. Upravo onda kada doživljavamo njegovu blizinu — nazovimo to zvjezdanim trenucima molitve — bolno osjećamo kako nam izmiče. Ne možemo ga zadržati. Uvijek moramo nanovo početi. Neprestano smo na putu prema njemu, ali nikad nismo na cilju. Boga samoga zapravo i ne dotičemo. O njemu nam govore njegova djela: ljudi, stvari, naše vlastito srce. Sve to u nama stvara neki neodoljivi nadnaravni magnetizam kojega mi ne moramo biti svjesni — on djeluje. Bog prisutan u svim stvarima zove nas k sebi, ali uvijek ostaje skriven ispod njih. Susret s Bogom već nas ovdje ispunjava smislom i sadržajem, ali je zasjenjen mnoštvom drugih dojmova i susreta, nepoznat i anonimn.

A što će se dogoditi u času smrti? Bog će sam zasjati našem biću. Stat će pred nas u svom svojem sjaju. Vidjet ćemo ga — ne kroz sliku njegovih djela, nego izravno, bez posrednika. Svi će nas u času smrti napustiti, postat će suvišni. Ostat ćemo sami s Bogom, licem u lice s njime. Osobni neizrecivi susret. Neopisivi dodir njegove blizine. Susret bez svjedoka. Svi sadržaji našeg zemaljskog života postaju bespredmetni. Boga upijamo kao jedini sadržaj svojeg bića. To će biti događaj naše smrti. U tom će nam trenutku postati jasno da nam j Bog uvijek bio neizrecivo blizu, i onda kad smo mislili da je daleko. I vidjet ćemo da je neusporodivo veći i ljepši od svih predodžaba i slika koje smo u njemu tkali. Zasjat će nam tako silan i sjajan, i sve će naše misli, osjećaje, pokrete zauvijek ispuniti samim sobom, prožeti i osvojiti. Bit ćemo u njega uro-njeni, od njega poneseni i svladani.

Još nas jedno iznenađenje čeka pri tom susretu: shvatit ćemo kako su naši natpisi na grbovima bili nedostatni i neprikladni. Na njima je uklesana želja: »pokoj vječni! !!« — izraz težnje da završi užurbano traženje, nemir, nervoza, histerija ovog života, da se nađemo na cilju. Utoliko su ti natpisi opravdani. Ali na cilju nas ne čeka mrtvilo groba, prestanak dinamizma, nepokret, pokoj. Baš naprotiv. Čeka nas susret s Bogom. A Bog je ljubav — to znači vatra, oluja. U susretu s njim bit ćemo zahvaćeni orkanom neopisive sreće bez daha, povučeni sve dublje u blaženstvo njegova zagrljaja. To je događaj smrti.

Ovdje moram zastati. Nanizali smo mnogo izreka u futuro: »doživjet ćemo, shvatit ćemo, vidjet ćemo...«. Možemo li im se povjeriti? Nisu li to možda ipak samo naše želje? Da li nam Bog sam sve to jamči? — Da, on to jamči! Dok pogled upiremo prema vratima smrti, u ušima nam zvoni riječ koju je izgovorio starozavjetnom pravedniku, riječ neizmernog dometa: »Ja ću biti tvoja prevelika nagrada — ego ero merces tua magna nimis.« Ja ću sam to biti, ne djela mojih ruku, ne odraz mojega bića, ne zraka sunca, nego Ja, Sunce, Jahve, Bog svemogućí, Vječna Ljubav koja te odvijeka grli. Ja ću biti tvoja nagrada, kad prođeš kroz vrata smrti. Već te čekam.

Razmatranje prve izreke završimo skromno ali sigurno. Mi ne znamo mnogo o Bogu. Znamo da je Bog ljubav, život. To malo dosta je, međutim, da s pouzdanjem gledamo pred sebe. Čeka nas susret s Bogom. Bog će sam biti doživljaj naše smrti.

Druga izreka: u času smrti doživjet ćemo neprikriveni susret sa samima sobom

Što to znači? U susretu s Bogom potpuno će nam se otvoriti oči za nas same. U svjetlu njegove ljubavi upoznat ćemo sebe do dna onakve kakvi jesmo. Cijeli život promatrali smo sami sebe očima pristranog svjedoka. Čak i u malobrojnim trenucima samokritičnosti pogled nam se teško probijao kroz guštaru vlastita srca i njegovih neistraživih pokreta i nakana. Gusto su se isprepletali mračni motivi s pokušajima iskrenosti, sebičnost sa žrtvom i predanjem — i mi smo uvijek imali pred očima jednostranu sliku samih sebe.

Kad u času smrti stanemo oči u oči s Bogom, kad nam njegovo svjetlo prožme čitavo biće, vidjet ćemo se prvi put onakve kakvi uistinu jesmo. To će biti strahovito zaprepaštenje. Ugledat ćemo svu svoju tvrdoću, sebičnost, okrutnost, zloću. U jednom će trenutku pasti sve maske i iluzije. Pred našim će očima osvanuti gola, ničim uljepšana istina o nama samima.

Nemojmo se tome čuditi. Slične stvari događaju se već ovdje na Zemlji. Ništa nas toliko ne postiduje i ne čisti kao iznenadni susret s plemeni-

tim čovjekom, boljim od nas. Takvi su nam susreti i radost i sud jer nam otkrivaju čitavu našu situaciju. Odjednom sebe vidimo u drugom svjetlu. A u trenutku smrti dogodit će se nešto neusporedivo veće. Bljesak Božje neizmjerne dobrote, čistoće, svetosti otkrit će nam strahoviti kontrast između nas i njega, raskorak između onoga što smo morali biti — »budite sveti, jer sam ja svet« (Lev 19,2) — i onoga što smo bili.

Susret s Bogom licem u lice bit će u isto vrijeme radostan i bolan. Doživjet ćemo Boga kao vatru koja pali i sažiže sve nečisto u nama. U toj će vatri doslovce izgorjeti naše srce — naše sitno, sebično, grešno srce — a rodit će se novo, očišćeno, za Boga spremno, preobraženo srce. Dakle, u trenutku smrti doživjet ćemo susret s Bogom. Taj će susret biti i susret s nama samima, naš sud, naše čišćenje, naše novo rođenje.

Treća izreka: U času smrti susrest ćemo Boga, ne samo kao suca nego i kao beskrajno praštanje i milosrđe

Jedan od najjasnijih Isusovih zahtjeva jest: uvijek praštati, »ne sedam puta na dan, nego sedamdeset sedam puta« — praštati bez granice, svima, dobrima i zlima, onima koji nas ljube i onima koji nas mrze.

Ovaj zahtjev proizašao je iz Božjih dubina. Isus odvijeka počiva na Očevu srcu i promatra što se u njemu nalazi: beskrajna spremnost na praštanje. Bog traži neograničeno praštanje, jer sam oprašta bez granica.

To je najdublje iskustvo kršćanstva. Božje milosrđe prati čitav naš život. Događaju se čuda pomirenja, olakšanja, obnove srca i duha u susretu s Božjom dobrotom — u ispovijesti, kroz pokoru, gdje god zakucamo na uvijek otvorena vrata njegova milosrđa.

Ono što ćemo doživjeti u susretu s Bogom u času smrti nadilazi sve što smo ovdje iskusili. Ovdje, dok smo tvrdi, sebični, zatvoreni u sebe, nepročišćeni, Bog nam neprestano oprašta i vuče nas na svoje srce. Tamo ćemo biti lišeni samih sebe, stajat ćemo pred njim posve nemoćni, razotkriveni, bez mogućnosti da se prikazujemo ljepšima no što jesmo. Zato ćemo biti sposobni da se Božje praštanje bez zapreke izlije na nas. Uronit ćemo u pravu bujicu Božjega milosrđa. Ništa joj više neće stajati na putu. U susretu s Božjim milosrđem spalit će se i uspomena na naše grijehе, zadnji ostaci naše grešnosti. »Ako nas naše srce optužuje, Bog je veći od našeg srca« (1 Iv 3,20). Naše će srce biti po drugi put svladano i mi ćemo kroz Božje milosrđe doživjeti same sebe posve preobražene, otkupljene, oslobođene. Neopisivi osjećaj vječnog, neuništivog zdravlja, svježine prostrujat će iz Božjeg srca čitavim našim bićem.

Ovu izreku, kao ni ostale, ne možemo dokazati nego moramo samo vjerovati. Vjerovati onako kao što se vjeruje u ljubav. Ljubav među ljudima nemoguća je bez vjere u ljubav. Vjerovati u Božju ljubav, koja nas

čeka u trenutku smrti, znači čitav život pretvoriti u povjerenje. Smrt će biti svečana potvrda i nagrada tog povjerenja.

*Četvrta izreka: Susret s Bogom u času smrti
doživjet ćemo kroz Isusa Krista*

Na početku smo rekli: u času smrti čeka nas izravni susret s Bogom, bez posrednika. Sada velimo: jedan posrednik ipak ostaje: Isus Krist. Mimo njega nema ni u vječnosti pristupa k Bogu. No Isus Krist neće stajati između nas i Boga kao zapreka, nego će biti nosilac našeg susreta s Bogom. Kako da to shvatimo?

Isus jest i uvijek ostaje Bog i čovjek. To znači: sve što Isus čovjek jest i što ima, to će za nas u času smrti i kroza svu vječnost biti odraz slave nevidljivoga Boga, put u njega. U susretu s Isusom Bog će za nas postati vidljiv. Ova istina ima za našu smrt neslućeno značenje. Kad umremo i doživimo neposredni susret s Bogom, tada nećemo utonuti u ocean beskrajnog Božjeg bića, nećemo se izgubiti u apsolutnosti neizmjernog Boga, nego ćemo svu onu radost, čišćenje, ponovno rađanje, o kojem smo do sada govorili, doživjeti kroz Isusa Krista, u susretu s ljudskim očima, s ljudskim srcem. Sve će biti prožeto neizrecivim osjećajem intimnosti i ljudske blizine, sve će biti izvorno naše.

Naš susret s Isusom počinje već ovdje. U času krštenja stavio je on na nas ruku i uzeo nas u trajan posjed. Tim činom počelo je veliko zbivanje koje se u času smrti dovršava: rađanje Isusova lika u nama, suobličavanje Kristu. Radosti i žalosti, potresi i borbe života klešu i dotjeruju Isusovu sliku u nama. Mi od toga ne zapažamo gotovo ništa drugo, osim muke rađanja. Nešto se nepoznato u nama probija na površinu, dozrijeva. To je Isusova slika, Isus sam u nama raste, sve »do mjere uzrasta punine Kristove« (Ef 4,13). Isusov nas Duh korak po korak vodi putem kojim je On išao. Nikoga ne gubi s vida, nikoga ne pušta na miru, sve dok se veliko djelo do kraja ne ostvari.

U času smrti, u susretu s Isusom, našim bratom, licem u lice, dovršit će se to rađanje i putovanje. Tek ćemo tada biti potpuni kršćani — Kristovi. Vjerska istina o Isusu Kristu glasi: »nama u svemu jednak osim u grijehu«. Drugi dio ove izreke postat će bespredmetan. Uklonjena je zadnja zapreka za sjedinjenje s Kristom. Ugledat ćemo ga ne samo pred sobom, nego i u samima sebi — njega najdivnijega od svih ljudi,

Isus je bio najdivniji u času svojega životnog predanja, u vrhunskom trenutku ljubavi — na križu. Mi u svojoj smrti usvajamo to predanje, urastamo u njegovu smrt (v. Rim 6), ulazimo u njegovu ljubav, kao što je on, umirući, ušao u našu grešnost. »Njega koji ne okusi grijeha, Bog za nas grijehom učini« (2 Kor 5,21). Ono što smo mi po svojoj najdubljoj tragediji, to je on postao po solidarnosti s nama. Postao nam je bliži no što

smo mi sami sebi. Umirući, iskapio je svu bol naše smrti i uništio njezin žalac. »Kristova pobjeda proguta smrt. Gdje je smrti tvoja pobjeda? Gdje je smrti tvoj žalac?« (1 Kor 15,54–55).

Naša je smrt vrlo slična Isusovoj smrti i ujedno od nje posve različita. I mi prolazimo kroz mrak tjeskobe, kroz bol rastanka, kroz rasap, rušenje, kao i Isus. To nam je ostavio. Ali Isus je kroz vrata smrti prolazio SAM, natovaren grijesima svih ljudi. Spustio se u za nas nedokučive dubine mraka, napuštenosti, na dno poniženja, do samog ništavila. Tamo ga ne možemo i ne moramo slijediti. On je utro put. Mi ne umiremo sami. On nas doslovce nosi kroz vrata smrti u Božje naručje. Njegov krik: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?« na licima umirućih kršćana pretvara se u smiješak smirenog predanja u ruke Božje. U njemu je već prisutan sjaj uskrsnog jutra. U susretu s Isusom Kristom u času smrti već postajemo dionici slave njegova uskrsnuća, premda još čekamo trenutak vlastitog uskrsnuća.

Peta izreka: u času smrti ulazimo u zajedništvo sa svima koji žive u Bogu

Najbolniji žalac smrti jest rastanak — jer sadržaj je našega života sastanak, izmjena sreće, uranjanje srca u srce. Smrt je nasilni prekid tog zajedništva. Tako nam se bar čini. A prava istina izgleda drukčije.

Svi su naši ovozemni susreti zapravo neprestani rastanak. Najveći polet ljubavi nosi u sebi klicu razočaranja, prijetnju svršetka. Obećava vječnost koju ne može dati. A zašto? Zato što je opterećen našom grešnošću, a mostovi su među nama nesigurni, nepouzdana. Kako je teško pronaći put od srca do srca, prodrijeti do središta ljubljenog čovjeka, uliti u njega svoju misao, svoj osjećaj. Dok smo na Zemlji, povezuje nas riječ, pogled očiju, izraz lica, pokret ruke. To su naši mostovi. No oni su i izvor nesporazuma, katkada put u tragediju. Koliko zapreka mora svladati ljudska riječ na putu do tuđeg srca: predrasude, prikrivenu težnju da se u drugome gleda i voli sebe — i još mnogo toga.

U času smrti, očišćen u vatri susreta s Bogom, čovjek se slobodan, bez zapreke daje drugome. Dimenzija mu postaje Božja širina u kojoj svatko imade mjesta. Sva su vrata otvorena. Ovdje su nas povezivale varave riječi, tamo Duh Sveti povezuje sve sa svima — Duh koji sve ispunjava i prožima. Svako se srce nošeno Duhom neposredno prelijeva u drugo, daje mu svoju ljubav. Dok smo na Zemlji, naša je muka što nikada ne možemo do kraja pročitati tajnu drugog čovjeka, niti ga uvesti u svoju. Ali nam je to i zaštita. Ovakvi kakvi jesmo: nepročišćeni, zatvoreni u sebe, ispunjeni sobom, ne možemo, upravo ne smijemo drugoga pustiti u svoj svijet, niti nasilno prodirati u njegov. Poslije smrti sve se iz temelja mijenja: svatko je do kraja otvoren za drugoga. Ovdje nam je bližnji bio put do

Boga, ali i zapreka na tom putu. Tamo će svatko svakome biti čisto ogledalo Božjeg sjaja. Uranjat ćemo u Boga tako da ga gledamo na licu drugoga, u srcu svakog dragog čovjeka.

Događaj naše smrti veliki je susret sa svima živima. To je istina naše vjere, koju zovemo Općinstvo Svetih. Slutnju te istine može čovjek doživjeti kad prožet vjerom uroni u tihi razgovor s dragim pokojnicima. Obuzima ga čudni osjećaj blizine, topline, zaštite onih koji su daleko — a zapravo tako blizu. Ovakav doživljaj tek je slabi odraz velikog strujanja među onima koji u Bogu žive. Mi i ne slutimo što se sve u nas slijeva iz srdaca onih kojima su ruke posve slobodne, bez brige za vlastiti spas, jer su na cilju. Koliko svjetla, pomoći, utjehe neprestano od njih primamo. Zemaljsko poslovanje, odnosi među ljudima nije ni slika silnog dinamizma u carstvu duša, velikog davanja i primanja. Prije uskrsnuća taj se susret još nije do kraja rascvao, ali je već počeo. Počeo je veliki razgovor bez svršetka, zagrljaj u Duhu Svetome, čisti doživljaj potpune ljubavi. To je događaj naše smrti.

* * *

Pokušali smo o smrti govoriti na temelju vjere — ili točnije: na temelju objave koju vjerom prihvaćamo — ili još bolje: na temelju osobnog iskustva, iskustva molitve koja raste iz vjere. To iskustvo postoji u nama. Možda sitno, bojažljivo, nepročišćeno — ali stvarno. Mi već živimo u odnosu s Bogom. Zato već imamo iskustvo njegove milosti, iskustvo Isusa, iskustvo Duha Svetoga. Na tom iskustvu smijemo i moramo graditi. Cijenimo to iskustvo, njegujemo ga i tražimo. A onda u njegovu svjetlu, u svjetlu čvrstog i sigurnog, poniznog i skromnog vjerskog uvjerenja gledajmo s pouzdanjem u susret tamnim vratima iza kojih nas čeka veliki susret.

WAS KOMMT NACH DEM TOD?

Zusammenfassung

Die Antwort des Glaubens auf diese Urfrage des Menschen kann in fünf Punkten gefasst werden. Im Augenblick des Todes geschieht die endgültige Begegnung mit Gott. Der Mensch erfährt die unverstellte Wahrheit über sich selbst, aber auch die grenzenlose Barmherzigkeit Gottes. In der Begegnung mit Jesus Christus erreicht er seine Vollendung, die sich in offener Gemeinschaft mit allen Heiligen ereignet.